

Lefkoşe Kalesinin Fethini İlk Elden Anlatan Mühim Bir Mektup

The First-Hand A Significant Letter Of Conquest Of Nicosia Fortress

Muhittin ELİAÇIK •

ÖZET

Bu makalede Kıbrıs'ın fethinde önemli bir adım olan Lefkoşe kalesinin fethini, fethi bizzat katılmış bir paşanın ağzından anlatan fetihnâme türü bir mektup incelenmektedir. Paşanın divan kâtibince şahsi münşeat defterine kaydedilmiş bu mektup hakkında bildiğimiz kadarıyla bugüne dek bir inceleme yapılmamıştır. Mektubun yazarı Enderun'da yetişmiş çok usta bir kâtip olarak gözükmektedir. Kâtibin adının geçtiği kısım defterden kopup ayrılmış olsa da defter incelendiğinde bu kâtibin Gelibolulu Mustafa Âli, bağlı bulunduğu paşanın da Lala Mustafa Paşa olması ihtimali ağır basmaktadır. Küçük bir ihtimal de kâtibin Yusuf bin Efrayim olabileceği yönündedir. Defterin iç kapağında ise "İnşâ-i Kemal Paşa" diye bir başlığın bulunması kâtibin bir başkası da olabileceğini düşündürmektedir. Defterde kâtibin ve paşanın kimliğine dair net bir kayıt olmadığından ve kâtibin adının geçtiği kısım adeta bilerek defterden koparılmış olduğundan ancak karinelerle böyle bir tespit yapabiliyoruz. Defterin başına ve sonuna vurulmuş olan iki büyük mühür defterin Lefkoşe'nin fethinden sonra muhafaza altına alındığı kanaatini oluşturmaktadır. Defterdeki mektuplar kronolojik bir sıra izlemeyip sonradan kaydedilmiş intibai vermektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

Kıbrıs, Lefkoşe kalesi, mektup, divan kâtibi, münşeat, Mustafa Âli.

ABSTRACT

In this article will be examined a letter of fetihnâme type which describe conquest of the Nicosia fortress which is an important step in the conquest of Cyprus from a pasha's mouth that joined to conquest in person. About this letter which was saved by council clerk of pasha on the individual münseat book as far as we know is not a review until today. Author of the letter looks as a clerk a very skilled in Enderun trained. The name of the clerk in writing of the book, although is broken from the book when we examine clerk the book probably the clerk is Gallipoli Mustafa Ali; clerk is probably connected with the Lala Mustafa Pasha. However, the clerk may be on the Yusuf bin Efrayim has a small probability. Also at the beginning of the

• Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

book " inŖâ-i Kemal Pasha" to write a clerk may have another person to reveal possible. On the book about the identity of the clerk and the pasha is not a clear record and the later part of the name of the clerk have been cut from the book that we can make such a determination but with the presumption. Two large seals have been shot to the end and the beginning of book after the conquest of Nicosia the book has been retained to create conviction. The letters of the book do not follow a chronological order and saved to adapt later.

•

KEY WORDS

Cyprus, Nicosia fortress, letter, council clerk, münseat, Mustafa Âlî.

Giriş

Akdeniz’de Osmanlı Devleti’nin Girit’le birlikte en çok önem verdiği adalardan olan Kıbrıs ve onun merkezindeki Lefkoşe kalesi apayrı bir öneme sahiptir. Sağlamlığıyla ünlenmiş Lefkoşe kalesinin fethi, Magosa kalesinin fethiyle tamamlanan Kıbrıs’ın fethi yolunda en büyük adım olmuştur. On altıncı yüzyılda tüm Akdeniz’i bir Türk gölü yapan Osmanlı Devleti stratejik ve ticari önemi çok büyük Kıbrıs’ı henüz almamıştı. Venedikliler ellerinde tuttıkları Kıbrıs için Osmanlı Devleti’ne yıllık sekiz bin florinlik haraç ödemekteydi. Sultan II. Selim, şehzadeliğinde adanın önemini çok iyi anlamış ve padişah olduğunda da ilk işi adayı fethetmek olmuştur. Kıbrıs seferinin başlamasında hıristiyan korsan gemilerinin Türk ticari ve yolcu gemilerine zararlar vermesi, Venedik’in antlaşmaları sürekli olarak ihlal etmesi ve Mısır defterdarının gemisinin yağmalanması etkili olmuştur. Barış yoluyla ada alınamayınca Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin fetvasıyla sefer hazırlıkları başlamış ve tersanelerde kadirge, başarde, mavna ve at gemileri yapılmıştır. Kıbrıs halkına mektuplar gönderilip destekleri sağlanmaya çalışılmış ve ardından da sefer başlamıştır. Bu seferde Osmanlı kara ve deniz ordusunun serdarlığına Lala Mustafa Paşa getirilip Piyale Paşa da donanma serdarı yapılmış, Cezayir beylerbeyi ve kapudan Müezzinzâde Ali Paşa ise Lala Mustafa Paşa ile birlikte deniz yolu ile Kıbrıs’a giderek Piyale Paşa’nın emrine girmiştir. 4 Temmuz 1570’de karaya asker çıkarılıp 27 Temmuz’da Lefkoşa kalesi kuşatması başlamıştır. Yedi burçtan oluşan Lefkoşe kalesinin her bir burcunun karşısına bir kumandan tayin edilerek ordu yediye ayrılmış ve her fırka emrine yedişer top verilmiştir. Kalenin sağlamlığı ve çok iyi savunulması fethin biraz gecikmesine sebep olmuştur. Kuşatmada Anadolu beylerbeyi İskender Paşa, Cezayir beylerbeyi ve kapudan Müezzinzâde Ali Paşa, Halep Beylerbeyi Derviş Paşa, Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa ve fetih günü Kıbrıs beylerbeyi olacak olan Muzaffer Paşa bir yandan katılmışlar, karargahta bulunan Lala Mustafa Paşa kolu ile yeniçerilerin bulunduğu Yahya Kethüda kolu ise ayrı bir grup oluşturmuşlardır. Kuşatmanın kırk üçüncü gününde Lala Mustafa Paşa yeni bir hücum emri vermiş ve 9 Eylül 1570 Cumartesi günü sabah namazından iki saat sonra Lefkoşa kalesi fethedilmiştir. Aynı gün Kıbrıs Beylerbeyliği kurulmuş ve başına Avlonya sancakbeyi Muzaffer Paşa tayin edilmiş, Lefkoşe’nin en büyük kilisesi camiye çevrilmiş, pek çok

ganimetle yaklaşık yirmi bin esir alınmıştır.¹ Lefkoşe ve civarının fethinden sonra Lala Mustafa Paşa Magosa'yı da kuşatmışsa da kuşatmanın uzun sürme ihtimali ve kış mevsiminin de girmesinden dolayı kuşatma bahara ertelenmiştir. Piyale Paşa ve Kapudan Ali Paşa 7 Ekim 1570'de Kıbrıs'tan ayrılmışlar ve kış geçtikten sonra da İstanbul'dan Müezzinzâde Ali Paşa ve Pertev Paşa kumandalarında çıkan iki donanmanın desteğiyle Magosa kalesi 4 Ağustos 1571'de alınmış ve böylece Kıbrıs adasının fethi tamamlanmıştır.

Fetihnâmeler

Eskiden kazanılan zaferin etkili bir dille anlatılmasına çok önem verilmiş ve bu yolda manzum, mensur veya manzum-mensur karışık birçok mektup ve nâme yazılmıştır. Bu mektup veya nâmeler genellikle fetih mektubu anlamında fetihnâme adıyla anılmışlardır. Fetihnâmeler, kazanılan zaferden sonra alınan yerlerle ilgili olarak komşu hükümdar, han, prens, şehzâde ve valilere gönderilen Türkçe, Arapça veya Farsça nâme, yani küçük kitap veya mecmualar(Sami, 1987:981; Çevikel, 2004:1) şeklinde olabildiği gibi -ki muzaffer hükümdarlar bu yolla aleyhte şayiaları önlemeyi ve içte-dışta fırsat kollayanların ümidini kırmayı amaçlamışlardır-, Türk edebiyatında manzum, mensur veya manzum-mensur karışık halde yazılmış birçok örneği bulunan edebî eserler de olabilmektedir. İkinci tür fetihnâmeler bir şehir veya kalenin fethini anlatırlarken zamanla gazavât-nâme ve zafer-nâmelerle karışmış ve (Levend, 1956) önceleri yalnız bir hadiseyi anlatırlarken, sonraları bir padişah, bir vezir veya kumandanın bütün savaş ve fetihlerini anlatan türlere ayrılmışlardır(TDEA, 1979:209). Bu ikinci tür fetihnâmeler "bir fetih veya zafer hakkında yazılan kasîde ve manzûme, zâfer-nâme" olarak tanımlanmaktadır(Sami, 1987:981; Çevikel, 2004:2). İlk örnekleri 15. yüzyılda görülen ve 16.yüzyılda sayıları hayli artan bu tür fetihnâmeler olayla ilgili âyet, hadis, Arapça, Farsça veya Türkçe vecize ve beyitlerle süslenerek anlatılmışlardır. Tarihî yönden büyük önemi olan fetihnâmelerden birisi de Kıbrıs fetihnâmeleri olup bilinenleri birkaç taneden ibaret olsa da bilinmeyenlerinin hayli çok olduğu tahmin edilmektedir. İşte bunlardan birisi de, bir paşanın divan kâtipliğini yapan bir kâtipçe kaydedilmiş inşâ örneği bir mektuptur.

¹ Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Tatav Yayınları, İstanbul 2001; barbaros.biz/KIBRISIN_FETHI.htm

Bilinen Kıbrıs Fetihnâmeleri

Kıbrıs Türk tarihinin en önemli kaynakları şüphesiz ki milyonlarla ifade edilen Osmanlı arşiv belgeleri arasındadır. Diğer önemli kaynağın ise bilinen birkaç Kıbrıs fetihnâmesinden ibaret olduğu görülmektedir. Bugüne kadar Kıbrıs fetihnâmelerinin en eskisi Şerîfî'nin *Fetihnâme-i Kıbrıs'ı*(Mert, 1974) olarak bilinmekteydi. Şerîfî'nin fetihnâmesinin 1974'de yayımlanmasına dek de en eski Kıbrıs fetihnâmesi Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs'ı* olarak bilinmekteydi(Fedai, 1997: XXIV; Çevikel, 2004:4). Bizim bu makalede incelediğimiz mektup ise fethi bizzat gerçekleştiren paşanın yazdığı bir mektuptur. Edebi bir dil ve üslupla yazılmış olduğundan ve fethi bizzat gerçekleştirmiş bir başkumandan tarafından yazdırılmış bulunduğu yukarıda belirtilen iki tür fetihnâmemeye uyabilecek nitelikte görünmektedir. Kıbrıs fetihnâmeleri arasında Zîrekî'nin *Târih-i Feth-i Kıbrıs'ı ve Ârif Dede'nin Pîrî'nin Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs'ının* özetlenmiş şekli olan *Kıbrıs Tarihçesi*(Çevikel, 2004:3-4) adlı eserleri de bulunmaktadır. 28 yaprak ve nesih hatla yazılmış olan Şerîfî'nin eserinde² adanın fethi tamamıyla ele alınmamış, Lefkoşe kalesinin düşmesiyle son bulmuştur. Eser Lefkoşe'nin zaptından sonra kaleme alınmış olup Magosa'nın zaptı hakkında herhangi bir kayıt içermemektedir. Şerîfî bu eserinde kendisi hakkında da bilgi vermektedir(Mert, 1974:50). Bu durumda bizim incelediğimiz fetihnâme, Lefkoşe'nin zaptından sonra kaleme alınmış olması ve Magosa'nın zaptı hakkında herhangi bir kayıt içermemesince Şerîfî'nin eseriyle paralellik göstermektedir. Şerîfî'nin eserinin 28 yaprak ve yazarının kendisi hakkında bilgi vermiş olması ise aradaki farkı oluşturmaktadır. Bizim incelediğimiz mektup birkaç sayfadan ibaret bir rapor gibidir ve fethi katılan en üst düzey paşanın divan kâtibince yazılmıştır. Bu kâtip kendisiyle ilgili hiçbir bilgi vermediği gibi, paşanın adını ne bu mektupta, ne de defterdeki diğer mektuplarda belirtmiştir. Biz paşayı ancak bazı karine ve mukayeselerle tahmin edebiliyoruz. Fethi bizzat katılmış üst düzey bir paşanın ağzından yazılmış bilgileri içeren bu defter birçok bilinmeyen hususu da aydınlatmaktadır.

Mektubun Yazarı ve Bağlı Bulunduğu Paşa

İncelediğimiz mektup Osmanlı'da beylerbeyi, kapitan paşa, ağa gibi üst düzey paşaların maiyetinde bulunup gezi ve seferlere katılan, evrak takibi ve kaydı yapan, olayları protokole göre kağıda döken kethüda ve bir tür sekreter maiyetindeki divan kâtiplerince yazılmış münşeât türü mektuplardandır ve Lefkoşe kalesinin fethini anlatmak için bağlı olduğu paşadan padişaha hitâben

² İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr. 3851.

yazılmıştır. Defterdeki mektuplardan kâtibin, mensup olduğu paşaya uzun süredir hizmet ettiği, patronuna gelip giden arzuhal veya ricaları usta kalemiyle nükte ve edebi sanatlarla kağıda döktüğü, iyi bir şair olduğu, kuvvetli ihtimalle de enderunda yetiştiği anlaşılmaktadır.

Kâtibin Mensup Olduğu Paşa

Kıbrıs fethi mektubudur başlığını taşımakla birlikte Lefkoşe kalesinin fethinin anlatıldığı mektup, Lefkoşe'yi Kıbrıs adası gibi değerlendirmiş gözükmektedir. Gerçekten de Lefkoşe Kıbrıs'ın başkenti olup alındığı takdirde bütün Kıbrıs alınmış gibi olmaktadır. Zaten bir yıl sonra Magosa kalesi de fazla bir direnişle karşılaşmadan teslim alınmıştır. Defterdeki³ mektuplar incelendiğinde bu divan kâtibinin bağlı bulunduğu ağa veya paşanın büyük ihtimalle Lala Mustafa Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Kara Mustafa Paşa olarak da bilinen Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs'ı Osmanlı topraklarına katan vezir ve şehzade hocasıdır. Bosna'nın Sokoloviç kasabasında doğmuş ve ağabeyi vezir Deli Hüsrev Paşa'nın vasıtasıyla Yavuz Sultan Selim zamanında devşirme olarak saraya alınıp ardından Enderun'a girmiş, sarayda berberlik yaparken Kanuni'nin dikkatini çekmiştir. Daha sonra mirahor-ı saniliğe yükselmiş, 1555'de Rüstem Paşa'nın sadrazam olmasının ardından önce çaşnigirbaşılığa indirilmiş, daha sonra da çeşitli entrikalara karıştığı gerekçesiyle sancakbeyi olarak İstanbul'dan uzaklaştırılarak Safed sancakbeyliğine getirilmiştir.1556'da o sırada Manisa sancakbeyi olan Şehzade II. Selim'in lalaliğine atanmış ve Selim'in tahtın tek varisi olmasında önemli rol oynamıştır. 1560'da Van beylerbeyliğine atanıp ardından Halep ve Şam valiliklerine getirilmiş, 1567'de Yemen'i istila eden Mutahhar'a karşı ordunun serdar-ı ekremliğine getirilmişse de rakibi Koca Sinan Paşa'nın sebep olduğu aksaklıklardan dolayı bir türlü sefere çıkamayıp 1568'de görevinden alınmıştır. İstanbul'a dönüp affedilmiş ve kubbealtı veziri olarak divan-ı humayuna girip vezir-i azam Sokullu Mehmed Paşa'nın muhalefetine rağmen padişaha Kıbrıs'ın fethedilmesi gerektiğini kabul ettirmiş ve 15 Mayıs 1570'de Kıbrıs seferine çıkmıştır. 9 Eylül 1570'te Lefkoşe'yi, Ağustos 1571'de de Magosa'yı alarak Kıbrıs'ın fethini tamamlamıştır. 1578'de Gürcistan ve Şirvan'ı Osmanlı topraklarına katmak için İran seferine çıkmış ve 1578'de Tiflis'i ve Şirvan'ı almıştır.1579'a kadar doğuda kalıp Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine İstanbul'a çağrılmış ve ikinci vezir olarak görevlendirilmiş, aynı yıl 7 Ağustos'ta İstanbul'da ölmüştür. Mektubun Lala Mustafa Paşa canibinden yazıldığına dair delillerimiz şu şekildedir:

³ Feth-i Kala-i Lefkoşa. Milli Kütüphane nr: 03 Gedik 17750/3 (yaprak 95b-98a).

1. Bu mektup, Lefkoşe kalesi kuşatmasının raporunu sunmak üzere kuşatmanın başkumandanınca padişaha hitaben, kendi divan kâtibine yazdırılmış bir mektup olup, bu başkumandan kuşatmada Osmanlı kara ve deniz ordusu serdarı Lala Mustafa Paşa'dan başkası olamaz. Mektupta geçen: "...sag koldan emîrû'l-ümerâi'l-izâm İskender Paşa ve şîr-i dilîr-i meydân-ı heycâ emîrû'l-ümerâ-i kişver-güşâ Cezâyir beglerbegisi kapudan Ali Paşa ve Karaman beglerbegisi Hasan Paşa ve şecâat-şî'âr ve şehâmet-disâr emîrû'l-ümerâi'l-kirâm Halep beglerbegisi Derviş Paşa ve müstecmi-i cemû'l-meâlî ve'z-zafer Kıbrıs beglerbegisi Muzaffer Paşa dâme ikbâlühümâ kendülere müteallik olan begleri ve sâir sipâh-ı nusret-şî'âr ve bu mûr-ı bî-mikdâr ve zerre-i hâk-sâr dahi üzerimizde hâzır olan âdemlerimiz ile tamarda olan hûn-ı şecâat cûşa ve bî-ihliyâr hurûşa gelüp cümle-i mü'minîn ve âmmе-i muvahhidîn cân u cenândan sadâ-yı Allah Allah ve derûn-ı dilden nasrun minallah deyüp kal'a-i merkûmun yemîn ü yesârından muhkem yürüyüş idiü..." cümlesinde altı çizili ifade serdar-ı Ekrem Lala Mustafa Paşa'yı işaret ediyor olmalıdır ve padişaha yazıldığından "bu mûr dahi" ibaresi kullanılmıştır. Bu kuşatmada vazifeli olan Anadolu beylerbeyi İskender Paşa, Cezâyir beylerbeyi kapudan Ali Paşa, Karaman beylerbeyi Hasan Paşa, Halep beylerbeyi Derviş Paşa ve kale alındığı gün Kıbrıs beylerbeyi olan Muzaffer Paşa'nın adları anılmıştır. Piyale Paşa düşman donanmasına engel olup Halep-Şam askerlerini adaya taşıdığı, Behram Paşa ve Maraş beylerbeyi Mustafa Paşa da kuşatma harici görevlerde buldukları için adları anılmamıştır. Dolayısıyla: "bu mûr-ı bî-mikdâr ve zerre-i hâk-sâr dahi üzerimizde hâzır olan âdemlerimiz ile.." ifadesi çok büyük bir ihtimalle Lala Mustafa Paşa'yı işaret etmektedir. Ayrıca, Lefkoşe kalesinin fethinin defterin son sayfalarında anlatılıp Magosa'nın fethinin veya başka bir olayın anlatılmaması, defterin başına ve sonuna iki büyük mührün vurulması defteri tutan kâtibin bir şekilde bu görevini bırakmasıyla ilgili görünmektedir.

2. Lala Mustafa Paşa II.Selim'in en sadık ve has adamıdır. Bu konumunun izleri defterdeki mektuplarda görülmekte olup bu mektupların çoğu: "hâmil-i varaka-i duâ ve nâkil-i nemeka-i senâ Mısır çavuşlarından Abdi Çavuş bendenüz bir sâlih ve mütedeyyin kimesnenün oğlu olup nefsinde kendü dahi nîk-nefs ü dîndâr ve mustakîm ü maslahat-güzâr ve bu dâ-i bî-dâi vü sâni-i bî-sânînuze emedd-i medîd ve ahd-i baîd nihâyet-i istikâmet ile hidmet eylemiş lâyık-ı mürüvvet ü müstahakk-ı riâyet ü sezâvâr-ı inâyet abd-i direm-harîdenüzdür, eyle olsa ol cenâb-ı fütüvvet-nusâb-ı ni'me'l-meâb-ı cenâb-ı müstetâblarından mütevakkı u me'mûl ve mutazarri u mes'ûldür ki.....mezbûr bendenüz hadîd-i hâkden zirve-i eflâke ref buyurılıp..." ifadelerinde olduğu gibi istişfâ, yani tavassut mahiyetindeki mektuplardır. Bu tavassutların sadece askerî değil, her konuda olduğunu belirtmeliyiz. Bu yöndeki mektuplar da Lala Mustafa Paşa'nın görev ve memuriyetleriyle her yönden örtüşmektedir.

3. Lala Mustafa Paşa'nın II.Selim'in en sadık ve has adamı olduğu, II.Selim'in özellikle Manisa'da şehzadeyken tavassut mahiyetinde vezir-i azama yazdığı birkaç mektup suretinin defterde yer almasından anlaşılmaktadır. Paşa, II. Selim'in Manisa sancakbeyliğinde lalalığına atanmış ve uzun süre yanında kalmıştır.

Divan Kâtibinin Kimliği

Defteri tutan kâtibin kimliği, paşanın kimliği kadar açık görünmediğinden birkaç ihtimali beraberinde getirmektedir. Bu ihtimaller şöyledir:

1. Defterdeki mektupların kronolojik bir sırada bulunmaması, paşanın mektuplarının sonradan yazıldığını düşündürmekte, bu da 1563-1569 ve 1577-1579 arasında paşanın sekiz yıl divan kâtipliğini yapan Gelibolulu Mustafa Âlî'yi işaret etmektedir. Âlî *Heft-meclis*, *Menşeü'l-inşâ* ve *Münşeât* adlı defter veya kitaplarını büyük ölçüde münşî kimliğiyle bu görevlerinde yazmış olmalıdır. Zaten *Heft-meclis*⁴ adlı mektup ve münşeatlardan oluşan defterini incelediğimizde ele aldığımız mektubu Âlî'nin yazmış olduğu hakkındaki kanaatimiz iyice güçlenmiştir. Bu defteri incelediğimizde her ne kadar bahsettiğimiz mektubu bulamasa da hat, üslup ve ifadelerin aynı kişiyi işaret ettiğini görmüş bulunuyoruz.

Mustafa Âlî(1541-1600) 16 yaşında İstanbul'a giderek Rüstem Paşa, Haseki ve Semaniye medreselerine devam etmiş, medrese eğitimini tamamlayınca 1561'de 20 yaşında Şehzade Selim'in Kütahya'daki sarayına giderek iki yıl yanında kalıp divan kâtipliğini yapmıştır. 1563'de Şam beylerbeyi Lala Mustafa Paşa'nın davetiyle Halep ve Şam'da paşanın altı yıl divan kâtipliğini yapmış, paşanın azli üzerine de 1569'da Manisa sancak beyi Şehzade III.Murad'a sığınmıştır. Âlî 1577'de Gürcistan ve Şirvan seferine giden Lala Mustafa Paşa'nın yanına yine münşî olarak girmiş ve iki yıl vazife yapmıştır. Daha sonra sırayla 1578'de Halep tımar defterdarlığı, 1592'de yeniçeri kâtipliği, Sivas defterdarlığı, Amasya, Kayseri ve Cidde sancak beylikleri yapmıştır (Aksoyak, 2003:3).

Bu bilgilerle defterdeki mektupları karşılaştırdığımızda mektupları Mustafa Âlî'nin yazıp yazmadığı müphem görünmekle beraber, bulunduğu görevleri ve defterdeki mâhirâne inşâ ve şiir örneklerini göz önüne aldığımızda bu şüphe ve müphemiyet iyice azalmaktadır.

Önce müphem görünen noktaları ele alalım: Defterdeki ilk mektup 930=1524 tarihlidir ve Âlî bu tarihten 17 yıl sonra doğmuştur. Lefkoşe 9 Eylül 1570'de fethedilmiş olup Âlî bu tarihten bir yıl önce paşanın divan kâtipliğinde

⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr, 2697

ayrılmış ve 1577'ye dek başka görevlerde bulunmuş, ancak 1577-1579 arasında paşanın kâtipliğini yapmıştır. Ancak, Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'ın fethi hazırlıklarına şahit olduğunu, Kıbrıs fethi mektubunu da buna göre paşanın ağzından yazmış olabileceğini de belirtmeliyiz. Defterdeki mektuplar Lefkoşe'nin fethinden sonra dört kısa mektup daha yazılıp bitmiş ve mühürlenmiştir. Halbuki Âlî için asıl yoğun görevler ve kitabet hizmeti bundan sonra başlamıştır. Bu müphem hususlar tek başına ele alındığında defteri Âlî'nin yazmış olamayacağı; paşaya bu derece yakınlığı ve çok usta bir münşi olduğu düşünüldüğünde de bu mektupları Âlî'den başkasının yazmış olamayacağı kanaati ağır basmaktadır. Şüphe ve müphemiyeti giderici önemli bir ayrıntı ise mektupların aynı elle ve hatla yazılmış olmasıdır. Defterin girişinde de, kırmızıyla deftere sonradan yazıldığı belli olan "İnşâ-i latîf ez-te'lîfât-ı merhûm....." başlığı yazılı olup noktalı yerler defterden kopmuş vaziyettedir. Diğer bir ayrıntı, ilk mektubun H.930 tarihli olduğu defterde paşayla direkt ilgili olan 70 mektuptan başka kâtibin kendi tasarrufuyla yazdığı önemli miktarda deneme ve karalama mahiyetinde inşâ örnekleri, fetvalar, şiirler, çeşitli notlar bulunmasıdır. İlk mektuptan sonra gelen mektupların çoğunun kronolojik sıraya uymaması da önemli bir ayrıntıdır. Mesela 1552'deki Tamışvar'ın fethi mektubu daha önce gelmesi gerekirken, 1565-1572 arasında Mısır beylerbeyliği yapan Sinan Paşa'ya yazılan istişfâ mektubundan dört mektup sonra gelmektedir. Bütün bunlar Âlî'nin, Kıbrıs mektubu da dahil paşanın mektuplarını olayları yaşamadan, kronolojik sıraya uymadan sonradan kaleme almış olduğunu düşündürmektedir.

2. Az da olsa kâtibin Mustafa Âlî'den başka birisi olma ihtimali de vardır. Defterdeki bazı mektupların Âlî'ye göre epey önce olması, Âlî'nin bulunduğu görevlerin tarihlerinin mektuplara uymaması, defterin iç kapağında "İnşâ-i Kemal Paşa" diye bir başlık bulunması, bir mektupta ve iki derkenarda kâtibin Yusuf bin Efrayim olabileceği yönünde işaretler olması kâtibin bir başka kişi olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. İncelediğimiz mektuptan sonra iş takibi mahiyetinde dört kısa mektup yazılmış olup son mektuptaki hattın görüntüsü çok dikkat çekicidir. Bu mektubun baş kısmının hattıyla son kısmının hattı farklı zamanda, hatta farklı kimse tarafından yazılmış görünmektedir. Son kısmın hattı bozuk olup adeta parmakları kalem tutmakta zorlanan birisince yazılmış gibi görünmektedir. Defterin iç kapağında "İnşâ-i Kemal Paşa" yazılı olup ilk sayfasındaki kırmızıyla "İnşâ-i latîf ez-te'lîfât-ı merhûm....." ve hemen altında da siyahla "İnşâ-i şerîf bûd...." başlıklarındaki noktalı yerler özellikle ayarlanmış gibi sayfanın sol üst köşesinden koparıldığından yazarın adı belli olmamaktadır. Defterdeki mektuplarda da yazarın ve paşanın açıkça belirtmeyip sadece "bu fakir, bu hakir" gibi ifadelerin kullanılmış olmasından yazar-

la ilgili kat'î bilgi elde edilememektedir. Bu durumda bu defterin, gerek defter içinde, gerekse kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulamadığımız Kemal Paşa adlı usta bir münşiye ait olduğunu söylemek gerekse de bununla yetinmeyip kâtibî defterin içinde aramak gerekmektedir. Böyle yaptığımızda da iki ipucuyla karşılaşırız ki bunlar 3a ve 4a yapraklarındaki derkenar notları ve bir mektuptaki kâtibî işaret eden ifadelerdir. Şöyleki, defterin 3a yaprağının sol üst köşesinde “el-fakîr el-hakîr Yûsuf bin Efrayim”, 4a yaprağının aynı yerinde de kırmızıyla “bu kitab Yûsuf bin Efrâyim’e” şeklinde iki not vardır. Her ne kadar bu iki ibare bir kesinlik ifade etmese de 10.yapraktaki mektupta geçen “*hâliyâ dergâh-ı gerdûn-iştibâha hizmet iden çavuşlardan Yûsuf bendeleri yedinde hükm-i cihân-mutâ ve sultânüm hazretleri cânibinden fermân-ı vâcibü'l-ittibâ vârid olup muzâf-ı meymûn ve fehvâ-yı humâyûnlarında sultân-ı selâtîn-i cihânşehzâde-i civân-baht tâle bekâhu ve nâle fi'd-dâreyni münâhu hazretleri devlet ü ikbâl ve saâdet ü iclâl ile Mağnisa cânibine müteveccih olup...*” ifadeleri bu divan kâtibî ve hizmet erinin Yûsuf bin Efrayim olabileceği yönünde bir ihtimal ortaya koymaktadır. Adından da devşirme olduğu ve Enderun'da yetiştiği sonucu çıkarılabilmektedir. Ancak, bunun sadece küçük bir ihtimalden ibaret olduğu görülmektedir.

Defterdeki ilk mektubun H.930, son mektubun da 978 tarihli olması ve hattın da aynı elden çıktığının belli olması kâtibin uzun süredir bu işi ve hizmeti yaptığını göstermektedir. Her ne kadar bu uzun süre kâtibin tek bir kişi olabileceğini düşündürse de hattın aynı oluşu bu ihtimali zayıflatmaktadır. Ayrıca, defterin son sayfalarındaki bir derkenarda H.1003 tarihli bir şiir vardır ki bu da defterin mühürlendikten sonra da elde tutulup okunduğunu göstermektedir. Defterin iç kapağında muhteviyatla ilgili olmayan bir arzuhal ve altında da “vakfuhe'l-fakîr Mîr Ahmed bin Elhâc Mustafa bin Ahmed Paşa” yazılı olup çeşitli sayfalarında da farklı mühürler vardır. Defterin baş ve sonundaki iki büyük mühürde “ve-mâ-tevfikî illâ billah Mîr Ahmed Ağa ebnâ-yı sipâhiyân-ı Dergâh-ı Âlî” yazmaktadır. Sayfalarında eksiklikler olan defterin 95-98.yapraklarında Lefkoşe kalesinin 43 günlük kuşatmadan sonra(25 Safer 978-8 Rebîü'l-âhir 978) fethedilmesi metafizik boyutlar da katılarak sanatkârâne bir üslupla anlatılmıştır. Bu mektupta Lefkoşe kalesi ve halkıyla ilgili dikkat çekici nitelermeler de bulunmaktadır.

Üslubun Âlî'nin Üslubuna Uymaması

Defterin ve içinde incelediğimiz Kıbrıs mektubunun her ne kadar Mustafa Âlî tarafından yazılmış olabileceği ihtimalini kuvvetli buluyorsak da, bizi bu ihtimalden vazgeçirebilecek önemli bir ayrıntı gözükmemektedir. Şöyle ki, defterin 74a-75a sayfalarında zamandan yakınmayı ifade eden 45 beyitlik bir şiir bu-

lunmakta ve şiirin üslubuyla Mustafa Âlî'nin üslubunu karşılaştırdığımızda bu üslubun Âlî'ye ait olmadığına dair güçlü işaretler görünmektedir. Şiirin ilk 12 ve son 7 beyti şöyledir:

Getdi hengâm-ı şebâb elden dem-i vuslat gibi
 Geldi eyyâm-ı meşîb irdi şeb-i firkat gibi
 Sarsar-ı bâd-ı fenâ yıkdı selâmet haymesin
 Çâk çâk etdi revâkın câme-i sıhhat gibi
 Kâmetümden âfiyet dîbâsın aldı rûzigâr
 Egnüme virdi belâ âvâresin hil'at gibi
 Gerdiş-i eflâk tayy etdi sicill-i ömrümi
 Şol sutûrı mahv olup ebter kalan hüccet gibi
 Merr-i eyyâm-ı şuhûr u kerr-i a'vâm-ı duhûr
 Komadı tende mecâl ü rûhda râhat gibi
 Çökdi bünyâd-ı beden bozuldı timsâl-i cesed
 Deyr dîvârında yer yer bozulan sûret gibi
 İhtilâl irdi mizâca za'fa yüz tutdı kavî
 Kalmadı a'zâda hergiz kuvvet ü kudret gibi
 Her biri dünyâ degerken bilmedüm kıymetlerin
 Yok yere yoğ oldılar(zâyi' olan) ömr-i girân-kıymet gibi
 Tende tâbun variken sarf it ma'âlî kesbine
 Olmadın bî-çâre ben nâçâr u bî-tâkat gibi
 Za'file üftân u hîzân ömr serhaddin geçüp
 Bir acib iklime irdüm âlem-i gurbet gibi
 Hîç ehlinde enîs ü âşinâdan kimse yok
 Bulmadum hergiz birinde üns ü yâ ülfet gibi
 Ceyş-i hicrân eyledi tâlân vücûdum şehrini
 Mülk-i dilde leşker-i cevr etdügi gâret gibi
 ...
 Meskenet hâlini iksîr-i saâdet bil sakın
 Eyleme câh u celâle meyl ü ya rağbet gibi
 Vâkıf olmaz bârgâh-ı âlemün tertîbine
 Bilmeyen saff-ı niâli mesned-i izzet gibi
 Sa'y kıl fehm-i rumûz-ı kâinâta gerçi kim
 Küh-i esrârına irmez akl u yâ fikret gibi
 İlm ü irfân mesleginde eyledüm sa'y-i cemîl
 Etdüm erbâb-ı himem etdükleri himmet gibi
 Keşf-i esrâr-ı hakâyıkda besî çekdüm anâ
 Etmedüm ol bâbda ihmâl ü yâ gaflet gibi
 Mersad-ı enzârum oldı gâh evc ü geh hadîd
 Cüst ü cûda işler etdüm hârik-i âdet gibi
 Mevkıf-ı hayretten özge bir makâma irmedüm
 Müntehâ-yı râh-ı irfân âlem-i hayret gibi

Yukarıdaki şiirde geçen yakınma, nasihat, vazgeçme, tevazu ifadeleri, Âlî'nin eserlerinde görülebilen bir üslup değildir. Onun, hiçbir eserinde, ömrünün son nefesinde bile olsa bu şiirde geçen:

Meskenet hâlini iksîr-i saâdet bil sakın
Eyleme câh u celâle meyl ü yâ râğbet gibi

söyleyişinin bulunmadığı, bunun tam tersine, hakkının verilmediği, hiç suçunun olmadığı gibi bir savunma mekanizması içine girdiği görülmektedir. Kişiliği ve olaylar karşısında göstermiş olduğu tavırları incelendiğinde hayatının sonuna doğru bile olsa "cah u celâle râğbet etme" diye bir öğüdü, hele kendisine asla vermeyeceği kanaati ağır basmaktadır. Ayrıca, Âlî'nin hemen bütün eserlerinin eksik dahi olsa düzenli olduğu görülmektedir. İncelediğimiz defterde ise kronolojik bir düzensizlik ve sayfa kenarlarında da rastgele karalamalar olduğundan, bu durum defterin ve mektubun Âlî'ye ait olamayacağı kanaatini güçlendirmekte ve Kemal Paşa adlı münşiyi öne çıkarmaktadır.

Mektubun Tahlili

Mektup, kuvvetli ihtimalle Lala Mustafa Paşa'nın ağzından divan kâtibince padişah II.Selim'e hitâben yazılmıştır. Tabii ki bu süslü ve edebî ifadeleri inşâ ve yazışma protokolüne göre yerli yerinde kullanan sözkonusu divan kâtibidir. Mana ve mefhum paşaya, ifade şekli kâtibe aittir. Defterdeki mektuplar talik-divani kırmayı hattıyla yazılmış olup arada eksik sayfalarla birlikte 98 yapraktır. Kenarlarda mühürler ve şiirler vardır. Son sayfadaki son mektubun son satırları farklı bir elden çıkmış görüntüsü vermektedir. Önce, sonsuza değin yaşaması ve uzun ömürlü olması ümit edilen devletin haşmet, istikâmet ve devamlılığı için duâ ve senâlar edilmiştir. Mektup padişah Sultan II.Selim'e hitâben yazılmıştır. Lefkoşe kalesi bütün adalardaki kalelerde olduğu gibi, alınması çok zor bir kale olduğundan "...sağlam kalelerden olup sağlam temeli yerin dibine lenger ve felek yürüyüşlü kulesi kavs-i kuzah gibi yüksek çarha kemer salan.." nitelemesi özellikle yapılmıştır. Bu kale 978(1570) Safer'inin 25.günü kuşatılıp gece gündüz top ve tüfikle kapı ve duvarları elek ve kevgire çevirilmiştir. Fakat tıpkı bir bülbül gibi zorla kale içine sokulmuş olan şehir halkı bu esareten kurtarılmak istenilerek defalarca bey ve kaptanlarına güzel bir dille mektuplar yazılıp itaate çağırılmışlarsa da bu bey ve kaptanlar inat edip kaleyi vermeye yanaşmadıklarından 43 günlük muhasaradan sonra 978 Rebiülahir'inin 8. günü bu çok sağlam kale fethedilebilmiştir. Bu fetihde manevi güçlerin ehemmiyeti "gece yarısından namâz u niyâza başlanılıp, sabahleyin Allah'un inâyeti, Hz.Peygamber'ün mucizesi ve büyük sahâbelerün himmetiyle"

denilerek özellikle belirtilmiştir. Fetihte sağ koldan İskender Paşa, Cezayir beylerbeyi ve kapudan Ali Paşa, Karaman beylerbeyi Hasan Paşa, Halep beylerbeyi Derviş Paşa ve Kıbrıs beylerbeyi Muzaffer Paşa'nın bey ve askerleriyle kalenin sağından hücum ettikleri belirtilmiş olup orta ve sol koldan hücum edenler belirtilmese de karargahtaki Lala Mustafa Paşa kolu ile yeniçerilerin bulunduğu Yahya Kethüda kolunun da ayrı bir grup oluşturdukları bilindiğine göre bu kol da onlar olmalıdır. Lala Mustafa Paşa olayı kendi cihetinden anlattığından onlardan bahsetmemiş olmalıdır. Ayrıca toplu hücumu bizzat yapan bu beş paşa ve ordusu olmuştur. Bu bitirici hücumun ne derece büyük bir hücum olduğunu yapılan tasvirler çok iyi anlatmaktadır. Fethin Hz. Peygamber'in mucizeleriyle gerçekleştiğinin belirtilmesi ise, böylesine sağlam bir kalenin sadece çok iyi savaşmakla fethedilemeyeceği, bir mucizeye de ihtiyaç duyulduğunun düşünülmesinden dolayıdır. Sonunda bu mucizenin bir eseri olarak inatçı düşmanlar daha fazla savaşa dayanamayarak kaçıp evlerine sığınmışlardır. Müslüman askerler de düşmandan bey ve kaptanları da dahil sekiz bin kadarını kılıçtan geçirmişlerdir. Nihayet İslam sancağı büyük bir ihtişamla Lefkoşe kalesine dikilmiştir. Bu zaferin kazanılmasında en önemli etken olan manevi boyut Kur'an-ı Kerim'de Fetih Suresi'nin ilk ayeti olan: *İnnâ fetehnâ leke fethen mübîn* ayeti tekrar ifade edilerek tekiden belirtilmiştir.

Mektup

Kıbrıs fethi mektubudur

"İstidâmet-i devlet-i ebed-peyvend-i rûz-efzûn ed'iyesine ve istikâmet ü haşmet-i ser-bülend-i saâdet-makrûn esniyesine resm-i ihlâs ve kâide-i ihtisâs üzere bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl müdâvemet ü iştigâl gösterildikten sonra zamîr-i münîr-i mihr-tenvîr ve hâtır-ı âtır-ı müşterî-tedbîrlerine ma'rûz-ı saâdet-hâh budur ki adû-yı fitne-cûy u dalâlet-hûya müteallik olan kılâ-ı üstüvâr-ı nâm-dârdan esâs-ı üstüvârı ka'r-ı zemîne lenger ve kulle-i felek-süvârı kavs-i kuzah gibi çarh-ı berîne kemer salup top u tüfeng ile etrâf u cevânibi tertîb ü tezyîn olup me'vâ-yı erbâb-ı dalâl ve makarr-ı melâîn-i dalâlet-meâl olan kal'a-i Lefkoşi bâ-emr-i hazret-i Zülcelâl-i lâ-yezâl sene semâne seb'în ve tis'a-mie(978) Saferü'l-muzafferinin yirmi beşinci günü muhâsara olunup üzerlerine âteş-feşân toplar merdüm-gıdâ darb-zenler havâle olunup asâkir-i ikbâl-ittisâl ile rûz u leyâlde top u tüfeng ile ceng-âşûb olup der ü dîvârları gırbâl u kefgîr-misâl harâb u yebâb olup ve bu cânibden dahi tedârük olunan toprak mahalline varup yer yer kulleler yapılıp lâkin cebr ile kal'aları içine idhâl itdükleri reâyâ ve berâyânun yürüyüş mahallinde murg-ı rûh-ı bî-fütûhları çengâl-i şâhîn-i ecel-pervâzda halâs eylemek murâd olunmağın âyîn-i bâtılları üzere defeâtla

muktedâ-yı erbâb-ı fesâd ve pîşvâ-yı zümre-i pür-inâd olan beglerine ve kapudanlarına umûmen melâhide-i müşrikine mektûblar yazılıp *fe-kûlâ lehu kavlen leyyninen yetezekkeru ev yahşâ⁵* muktezâsınca itâat ve inkıyâd semtine da'vet olundukda ol kavm-i anîd ve ceys-i pelîdün jeng-i tab'ı ve kûdûret-i cibillîsi kâbil-i terbiye vü ıslâh ve mütehammil-i tasfiye vü felâh olmaduğı ecilden ihtiyârları ile virmege ikdâma cür'et itmeyüp ârâ-yı bâtla ve inkâr-ı fâsîdeleri muktezâsınca asâkir-i İslâm ve cünûd-ı ehl-i îmânun yürüyüş mahallinde hücum ve cümlelerin def' itmek için hisârları içinde tekrâr handaklar ve metrisler peydâ itdükde mübârizân-ı cevşen-pûş u âhenîn-ten ve dilîrân-ı migfer-külâh-ı düşmen-şiken gürûh-ı melâhide-i seffâk ve şîrzime-i müfsid-i nâ-pâkûn ol makûle mekr ü iğfâline iltifât itmeyüp sene-i mezbûre Rebû'l-âhîrinün sekizinci günü bârekallah es-sebtü ve'l-hamîsuhu müsted'âsınca şîrân-ı rûzigâr ve dilîrân-ı rûzigâr olan asâkir-i nusret-şî'âr ol hisâr-ı üstüvârün etrâfını hemvâr ihâta idüp nısfu'l-leylden namâz u niyâza âgâz idüp rûy-ı recâ-yı cenâb-ı kâr-sâza tutup vakt-i sabâh ve hengâm-ı felâh irişdükde ol hazret-i müfeyyüzü'n-nevâlün inâyet-i fütûh-bahşâları ve kâfile-sâlâr-ı bezm-i hidâyet şem' ü cem'-i risâlet durre-i tâc-ı kâyinât ve maksûd u murâd-ı âferîniş-i mevcûdât peygamber-i âhirü'z-zamân hazretlerinin mu'cizât-ı bâhiretü'l-burhânları ve nücum-ı zâhire-i âsmân-ı velâyet ve bûdür-ı kâmile-i semâ-yı hilâfet sahâbe-i kirâm-ı büzürgvâr-ı enâm çehâr-yâr-ı izâm-ı saâdet-fercâmün himem-i ervâh-ı tayyibe-i zafer-ihtiyâmları müsâadesiyle sağ koldan emîrû'l-ümerâi'l-izâm İskender Paşa ve şîr-i dilîr-ı meydân-ı heycâ emîrû'l-ümerâ-i kişver-güşâ Cezâyir beglerbegisi ve kapudan Ali Paşa, Karaman beylerbegisi Hasan Paşa ve şecâat-şî'âr ve şehâmet-disâr emîrû'l-ümerâi'l-kirâm Haleb beglerbegisi Derviş Paşa ve müstecmi-i cemü'l-meâlî ve'z-zafer Kıbrıs beglerbegisi Muzaffer Paşa dâme ikbâlühümâ kendülere müteallik olan begleri ve sâir sipâh-ı nusret-şî'âr ve bu mûr-ı bî-mikdâr ve zerre-i hâk-sâr dahi üzerimizde hâzır olan âdemlerimiz ile tamarda olan hûn-ı şecâat cûşa ve bî-ihtiyâr hurûşa gelüp cümle-i mü'minîn ve âmme-i muvahhidîn cân u cenândan sadâ-yı Allah Allah ve derûn-ı dilden *nasrun minallah⁶* deyüp kal'a-i merkûmun yemîn ü yesârından muhkem yürüyüş idüp her taraftan darb-zen ve topun dūd-ı duhânı ebr u sâika gibi âsumâna peyveste olup ve tüfenk ü nâvek ü zenbûrek yağmur gibi yağup ve nâr-ı kunbaradan niçe kimesneler harîk olup âftâb-ı âlem-tâb kubbe-i felege çıkınca bir ceng-i azîm ü acîb ve bir kâtâl-i mehîb ü garîb vâkî' olmuşdur ki ta'bir ü takrîri dâire-i imkândan bîrûn u ba'iddür. Mu'cizât-ı hidâyet-mertebet-i hazret-i risâlet-menzilet asâkir-i İslâm ve cünûd-ı

⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Tâhâ Sûresi, ayet 44

⁶ "Ve uhrâ tuhibbûnehâ, nasrun minallahi ve fethun karîb, ve beşşiri'l-mü'minîn" Kur'ân-ı Kerîm, Saff Sûresi, ayet 13.

ehl-i îmânun rehberi olmağın ol tâife-i fesâd-pîşe ve gürûh-ı mekr ü kabâhat-endîşe ceng ü cidâl ve harb ü kîtâle tâkat getürmeyüp *yevme yefürri'l-mer'ü min ahîhi*⁷ mücibince tahammül ü sükûna karârı kalmayup hemân ol sâat yüz döndürüp ma'roke-gâhdan bâr-ı sepîd-rûz-ı pür-nûr şeb-i deycûrı sürdüğü gibi kaçurup şehirleri ve evleri içine tahsîn eyledüklerinde guzât-ı müslimîn ve asâkir-i muvahhidîn münkirân-ı dîn-i nebevî ve müstekbirân-ı millet-i Mustafavî olan melâîn-i makarr-mekînden sekiz bin mikdârı bî-dîn ve begleri ve kapudanları kılıçdan geçüp ol esnâda bakiyyetü's-süyûf olanları dahi evlerinden ve tamlarından tüfenk ve darb-zen ile haylî ceng idüp âkîbetü'l-emr devletlü ve saâdetlü pâdişâh-ı zıll-ı İlâh ve saâdet-destgâh lâ-zâle makrûnen bi-himâyetillah hazretlerinin hayr duâsı ve safâ-yı himmeti berekâtıyla burc-ı bârûlarında olan livâ-i nühûset-nümâ ve tug-ı bî-fürûg-i hezîmet-sezâlarına İslâm sancakları dikülüp *İnnâ fetehnâ leke fethen mübînen*⁸ muâvenet-i şerîfleri ile ebvâb-ı fütûh açılıp asâkir-i müslimîn üzerine nûr-ı İlâhî saçılıp hisâr-ı üstüvârun fethi müyesser olduktan sonra cümle tevâbi-i mesâfât ve levâhik-i mülhakâtı ile ekâlîm-i mahmiye-i husrevânîden kılınup âyîn-i dîn-i kavîm ve kavânîn-i şerâyî-i Nebiyy-i Ekrem aleyhi't-tahiyeti ve't-teslîm icrâ olınup kefere-i fecerenün savâmî' ve meâbidlerinin ebvâbı meftûh ve mekşûf kılınup âyîn-i dîn ve sünen-i seyyidü'l-mürselîn üzere cum'a namâzı kılınup saâdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin eyyâm-ı humâyûnlarında envâ' yüz aklıkları vâkî' olup umûmen asâkir-i nusret-şîâr sâlim ü gânim devlet-i ebed-peyvend-i pâdişâhîye iştigâl üzeredür el-hamdü lillah alâ-âlâihî ve's-şükürü alâ-na'mâihî hemîşe bu asl tâze ve mücedded vilâyet ve memleketler zamîme olmakdan hâlî olmayup dâyimâ fesâd-ı hezîmet-âsâr arsa-i rûzgârda süyûf-ı nusret-me'lûf ile mahkûk ve ma'dûm kılınmakdan hâlî olmaya âmîn bi-hürmeti rûhu'l-emîn. Ziyâde nedîmün lâzımdur hemîşe âftâb-ı ikbâl ve mâh-tâb-ı iclâl tâbân u dırahşân bâd bi-rabbi'l-ibâd bî'n-nûni ve's-sâd.

Mektubun Özeti

Kıbrıs'ın fethi mektubu:

Sonsuza değin yaşayacak uzun ömürlü devletin devamlılığına dualar ve mutlulukla başı dik olanın haşmet ve istikametine senalar etmeye sabah akşam samimi bir şekilde devam ve meşguliyet gösterildikten sonra, güneş gibi aydınlatici kalplerine ve Müşteri tedbirli güzel kokulu gönüllerine mutluluk isteyenin dilekçesi budur: fitne çıkarıcı sapkın düşmana ait sağlam kalelerden olup

⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Abese Süresi, ayet 34

⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Fetih Süresi, ayet 1

sağlam temeli yerin dibine lenger ve felek yürüyüşlü kulesi kavs-i kuzah gibi yüksek çarha kemer salan, top ve tüfengle etrafı donatılmış ve melunlarla sapkınların yuvası olmuş olan Lefkoşe kalesi Allah'ın izniyle 978(1570) Safer'inin 25. günü kuşatılıp, üzerlerine ateş saçan ve insan yiyen toprak atılıp, bahtiyar askerlerle gece gündüz top ve tüfengle savaş içinde kalıp, kapı ve duvarları elek ve kevgir gibi harap olup, bu yandan da tedarik olunan toprak mahalline varılıp yer yer kuleler yapılmıştı. Fakat zorla kale içine sokulan halkın açılmamış gönül kuşları ecel şahininin çengelinden kurtarılmak istenildiğinden defalarca fesat ve inat dolu bu zümrenin beylerine, kaptanlarına ve umumen müşrik mühlitlerine mektuplar yazılıp *"ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır, yahut korkar"* hükmü gereğince itaate çağırıldıklarında o inatçı kavmin tabiatı düzelmeye yatkın olmadığından kendi istekleriyle kaleyi vermeye yanaşmayıp inkarları ve batıl görüşleri gereğince İslâm askerlerinin hücumunu püskürtmek için hisarları içinde tekrar hendekler kazdıklarında çelik zırhlı ve miğferli müslüman askerler kan dökücü pis mühlit gürûhunun bu hilesine iltifat etmeyip 978 Rebiülahir'inin 8. günü o sağlam kalenin etrafı kuşatılıp gece yarısından namaz ve niyaza başlanılıp sabah olunca fetihler bahşedici Allah'ın inayeti, Hz.Peygamber'in mucizesi ve büyük sahabelerin himmetiyle sağ koldan İskender Paşa, Cezâyir beylerbeyi ve kapudan Ali Paşa, Karaman beylerbeyi Hasan Paşa, Halep beylerbeyi Derviş Paşa ve Kıbrıs beylerbeyi Muzaffer Paşa beyleri ve askerleriyle ve bu bir karınca ve bir toz zerresi kadar küçük ve değersiz olan kul da dahil cûş u hurûşa gelinip hep birlikte Allah Allah sesleriyle kalenin sağ ve solundan hücum edildi; her taraftan top dumanları bulut ve yıldırım gibi göğe ulaştı; mermiler yağmur gibi yağdı; güneş orta noktaya gelince dilin anlatamayacağı büyük bir savaş vaki oldu. Yüce Peygamber'in mucizeleri İslâm askerlerinin rehberi olduğundan o fesatçı ve hilekarlar daha fazla savaşa dayanamayıp *"o gün kişi kardeşinden kaçar"* hükmü gereğince hemen o anda, tıpkı apaydın beyaz günün karanlığı sürmesi gibi dönüp savaş meydanından kaçıp şehirleri ve evleri içine sığındıklarında müslüman askerler din düşmanlarından bey ve kaptanları da dahil sekiz bin kadarını kılıçtan geçirip, kılıçtan arta kalanları da evlerinden epey savaşıp sonunda yüce padişahın hayır duasıyla burçlarındaki uğursuzluk gösteren sancakları indirilip yerine İslam sancağı dikildi; *İnnâ fetehnâ leke fethen mübînen* ayeti ile fetih kapıları açılıp müslüman askerler üzerine İlâhî nûr saçılıp sağlam kale fethedildikten sonra her yeriyle birlikte tamamen padişahın ülkeleri arasına katıldı, İslam kuralları uygulandı, kafirlerin mabetlerinin kapıları açık tutuldu ve cuma namazı kılındı. Mesut padişah hazretlerinin zamanında daha birçok yüz aklıkları vaki oldu; elhamdülillah muzaffer askerler daima padişahın uzun ömürlü devletine çalışmaktadırlar. Sürekli böyle yeni vilayet ve memleketler ek-

lenmekten boş kalınmayıp, fesat da zaman arsasında daima muzaffer kılıçlarla kazınıp yok ola; âmîn.

Sonuç

Türk edebiyatında örnekleri çok olan fetihnâme türü bir mektubu, Kıbrıs Türk tarihinin önemli bir kaynağı olarak tanıttık. Açık bir ipucu ve delil olmasa da bu fetih mektubunun Lala Mustafa Paşa'nın uzun süre divan kâtipliğini yapan çok usta bir münşi ve şair Gelibolulu Mustafa Alî tarafından yazılmış olduğu kanaati öne çıkmaktadır. Bu hükmü, onun paşanın yanında uzun süre divan kâtipliği yapmasından ve mektupların içeriklerinden mukayese yoluyla çıkarmış bulunuyoruz. Defterin mühürlenmiş olması, fetihten sonra Alî'nin bu görevden ayrılıp sekiz yıl kadar başka görevler yapmış olmasıyla açıklanabilir. Yani, defter fetihten kısa süre sonra sahipsiz kalıp mühürlenmiş ve muhafaza altına alınmış olmalıdır. Defterdeki derkenarlarda da resmî kimse olduğu belli olan birkaç kişinin notları vardır. Defterin hattı baştan sona aynıdır ve eğer defter Âlî'nin şahsına mahsus olsaydı gittiği görevlerde de kullanması gerekirdi. Ancak, defterde bulunan ve kâtibinin yazdığı açık olan 45 beyitlik şiirin üslubu, defteri ve mektubu Âlî'nin yazdığı yönündeki ağırlıklı ihtimali bir anda zayıflatmakta ve başka bir kâtibî öne çıkarmaktadır. Bu da nüshanın iç kapağında ismi geçen, hakkında şu ana kadar herhangi bir bilgi bulamadığımız Kemal Paşa'yı işaret etmektedir. Üçüncü ve zayıf ihtimal de kâtibin Yusuf bin Efrayim olmasıdır. Her hâlükârda defterin aidiyeti konusunda çok daha detaylı bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Birkaç sayfadan ibaret bir rapor gibi görünen bu fetih mektubu o tarihe göre bir vakanüvis raporudur ve fetihle önemli rol oynamış üst düzey bir paşanın ağzından yazılmış olmasınca çok mühimdir. Sadece Lefkoşe'nin fethi için değil, bilinmeyen hususlar için de önemli bir kaynaktır. Ayrıca, sadece mektubun değil, defterin de önemli bir tarihi vesika olduğunu belirtmeliyiz. Böyle bir mektubun, Âlî'nin yüzlerce sayfa tutan kalem mahsulleri ya da Kemal Paşa adlı münşinin münşeati arasından seçilip bulunması bütün eserlerinin incelenmesini gerektireceğinden şimdilik böyle bir çalışmayı yapmayıp, sadece fetihle ilgili mektubu tanıttık. Ancak, bu mektubun Âlî'nin ya da diğer iki münşinin eserleri arasında başka bir yerde bulunmayacağı da kuvvetle muhtemeldir. ©

KAYNAKLAR

- Ahmetbeyoğlu, Ali-Afyoncu, Erhan(2001), *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Tatav Yayınları, İstanbul.
- Aksoyak, İ.Hakkı(2003), *Mustafa Âli Tuhfetü'l-uşşâk*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Fedai, Harid(1997), *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*, K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Nr. 18, Lefkoşa.
- Çevikel, Nuri(2004), *Pîrî'nin Fethiyye-İ Cezîre-i Kıbrıs'ının Viyana Nüshası*, TTK Bellekten, C.LXVIII, S. 253, ss.1-16.
- Çevikel, Nuri (2002), *Kıbrıs Fetihnâmeleri ve ve Zîrek'in Târîh-i Kıbrıs'ı*, XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül Ankara.
- Levend, Ağâh Sırrı(1956), *Gazavâtnâmeler ve Mihalođlu Ali Bey'in Gazavâtnâmesi*, Ankara.
- Mert, Özcan(1974), *Şerîfî'nin Fetih-nâme-i Kıbrıs'ı*, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 4-5'ten ayrı bs., Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987
- TDEA III(1979) III, (Haz. Ezel Ayverdi, Mustafa Kutlu, D. Mehmet Dođan), Dergâh Yayınları, İstanbul
- <http://www.enfal.de/osmanlitarihhasircizade/012.htm>
- http://www.barbaros.biz/KIBRISIN_FETHI.htm